

شگفتانه‌های نرم افزار حافظ

مروری بر امکانات و محتوای نرم افزار دانشنامه چندرسانه‌ای حافظ

شعر حافظ همه بیت‌الغزل معرفت است

آفرین بر نفس دلکش و لطف سخنش

محمد قربانی *

mqorbani@noornet.net

سخن نخست

نرم افزار دانشنامه چندرسانه‌ای حافظ، پس از ۷ سال تحقیق و پژوهش و برنامه‌نویسی فنی، در سال ۱۳۹۲ به همت مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی تولید و عرضه گردید. برای انتخاب متن اصلی نرم افزار، تمامی نسخه‌های کهن و جدید بازبینی شد و بین نسخه‌های موجود (بیش از ۳۵ نسخه چاپی و ۴۴ نسخه خطی)، مقایسه‌ای دقیق صورت گرفت و در نهایت، نسخه علامه قزوینی و قاسم غنی با تصحیح خانلری و مقدمه ذوالنور انتخاب شد.

دقت و وسواس زیاد در تهیه و تولید محتوا، حضور مؤثر استادان و بزرگان فرهنگ، هنر و ادب پارسی در فرآیند تولید این محصول، و نیز بازسازی و احیای نسخه‌های قدیمی سده نهم هجری، بخشی از ویژگی‌های منحصر به فرد این نرم افزار به شمار می‌رود. مرکز نور با تولید این برنامه، خدمتی بس بزرگ به جامعه ادبی و زبان فارسی و نیز حافظدوستان و حافظ‌پژوهان ایران و جهان نموده است.

کاربری عمومی و آسان این نرم افزار، دامنه کاربران این نرم افزار را توسعه داده و گستره فراوانی از مخاطبان، شامل گروه‌های سنی از سطح دانش‌آموزی تا استادان ارجمندان دانشگاهی و حوزوی و پژوهشگران فرهنگ و ادب فارسی را دربرمی‌گیرد؛ اما به نظر می‌رسد این نرم افزار در میان انبوه تولیدات مرکز نور، مغفول واقع شده و چندان در میان اهل ادب و هنر شناخته شده نیست. این نوشتار، در صدد معرفی شگفتانه‌های بی‌نظیری است که تنها در این نرم افزار قابل دسترسی است و مشابهی برای آنها یافت نمی‌شود.

* معاون بازرگانی و خدمات فرهنگی مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی.

الف. یار ما این دارد و آن نیز هم (دو نرم‌افزار در یک نرم‌افزار)

شاید برترین ویژگی این نرم‌افزار، ارائه بخش نسخه‌شناسی دیوان حافظ باشد. در بخش نسخه‌شناسی، ۶۸ نسخه قدیمی دیوان حافظ که تنها اختلافات آنها توسط حافظ‌پژوهان و استادان زبان فارسی از کتابخانه‌ها و موزه‌های اقصی نقاط جهان جمع‌آوری شده، بازسازی و احیا گردیده است. کاربر در این بخش می‌تواند ضمن مراجعه به متن کامل بازسازی‌شده نسخه‌های متفاوت خطی دیوان حافظ در سده نهم هجری قمری، امکان مقایسه آن را با نسخه اصلی (سلیم نیساری) نرم‌افزار نیز داشته باشد. در ابتدای امر، تصمیم بر تولید یک نرم‌افزار مستقل برای نسخه‌شناسی حافظ بوده؛ اما در ادامه کار، این بخش به مجموعه نرم‌افزار دانشنامه حافظ اضافه گردید.

توضیح اینکه قدیمی‌ترین نسخه این مجموعه که دارای تاریخ نگارش است، متعلق به آکادمی علوم تاجیکستان مربوط به سال ۸۰۷ق است.

ب. یادگاری که در این گنبد دوار بماند (یادگار ارزشمند استادان زبان و ادبیات فارسی)

در این بخش، هفت مقدمه بر این برنامه که توسط استادان بزرگ ادبیات فارسی به نگارش درآمده است، از زبان خود این بزرگواران ارائه می‌گردد. استادان ارجمند: حسین آهی، کاووس حسن‌لی، میرجلال‌الدین کزازی، محمدعلی اسلامی ندوشن، مشفق کاشانی، رشید عیوضی و منصور رستگار فسائی، در این بخش از برنامه علاوه بر متن، صدای ماندگار خویش را به یادگار گذاشته‌اند.

ج. حافظ سخن بگوی که بر صفحه جهان / این نقش ماند از قلمت یادگار عمر (شرح گویای استاد آهی)

برای کاربر در برنامه دانشنامه حافظ آنچه بیش از هرچیز به چشم می‌آید، حضور پُررنگ استاد آهی در این نرم‌افزار است. مشاوره در پژوهش و تولید، خوانش صحیح دیوان و ارائه شرح گویای یکایک اشعار حافظ، از جمله همکاری‌های آن استاد ارجمند در گذشته، در این مجموعه فاخر می‌باشد. بخش شرح گویای استاد آهی که ذیل اشعار حافظ در بخش کتابخانه قرار دارد، شامل بیش از ۳۰۰ ساعت توضیحات شفاهی استاد (هر غزل حدود ۱۵ تا ۲۰ دقیقه) شامل: وزن و سبک، ردیف و قافیه، تقطیع، نکته‌ها و نسخه بدل‌هاست. یاد و نامش گرامی و روح لطیفش قرین رحمت الهی باد.

د. از صدای سخن عشق ندیدم خوش تر (گردهمایی بزرگان صدا در نرم‌افزار حافظ)

در تولید دانشنامه حافظ تلاش بر این بوده که از بهترین‌ها استفاده شود. بر این اساس، خوانش اشعار حافظ به دو صورت صحیح‌خوانی و زیباخوانی عرضه گردیده

دقت و وسواس زیاد در تهیه و تولید محتوا، حضور مؤثر استادان و بزرگان فرهنگ، هنر و ادب پارسی در فرآیند تولید این محصول، و نیز بازسازی و احیای نسخه‌های قدیمی سده نهم هجری، بخشی از ویژگی‌های منحصر به فرد این نرم‌افزار به شمار می‌رود. مرکز نور با تولید این برنامه، خدمتی بس بزرگ به جامعه ادبی و زبان فارسی و نیز حافظ‌دوستان و حافظ‌پژوهان ایران و جهان نموده است

است. همان‌طور که اشاره شد، صحیح‌خوانی و دقیق‌خوانی اشعار حافظ با رعایت بر تأکیدها، تکیه‌ها، نکات و... توسط استاد آهی و زیباخوانی اشعار توسط ۱۵ تن از گویندگان برتر و مطرح عرصه صدا - که هریک تعدادی از اشعار را قرائت نموده‌اند - ارائه گردیده است.

۱۵ استاد گویندگی که قرائت اشعار حافظ را تقبل نموده‌اند، عبارت‌اند از خانم‌ها: ژاله علو، فریبا رمضان‌پور، مهرانوش پرتوی، مریم بی‌نیاز، فرشته ملک‌فرنود، پریچهر بهروان، پریسا جمالی، مریم مہنگار و نسیم خواجه‌نوری، و آقایان: علی موسوی گرمارودی، ساعد باقری، امیر نوری، هرمز شجاعی مهر، اسماعیل قادرپناه و احمد صدر.

ز. شرح مجموعه گل، مرغ سحر داند و

بس (مجموعه امکانات بخش دانشنامه نرم‌افزار)

• ۱۳ عنوان شرح و تفسیر غزلیات دیوان حافظ در ۱۸ جلد؛

• تعداد ۹ ترجمه، به زبان‌های: عربی، انگلیسی، ترکی استانبولی، ترکی آذری، ایتالیایی، فرانسوی و تاجیکی؛

• آیات و روایات مرتبط؛

• آرایه‌های ادبی؛

• ظرایف شعری.

موارد ذکر شده ذیل ابیات دیوان حافظ، در بخش دانشنامه نرم‌افزار آورده شده است. در حقیقت، در بخش دانشنامه، کاربر می‌تواند ضمن خواندن هر

ه. بهتر آن باشد که سر دلبران / گفته آید در حدیث دیگران (عرضه

تحقیقات مرکز حافظ‌شناسی شیراز در نرم‌افزار حافظ)

برگه «موضوعات» نرم‌افزار که در بخش «پژوهش» برنامه قرار دارد، برگرفته از متن کتاب دوجلدی «راهنمای موضوعی حافظ‌شناسی» است.

این کتاب، دربرگیرنده بیش از ۱۲۵ هزار فیش تحقیقاتی، از کتاب‌های مرتبط با اشعار و شخصیت حافظ، حاصل تلاش جناب آقای دکتر حسن‌لی و همکاران ارجمند ایشان در مرکز حافظ‌شناسی شیراز است که برای عرضه در این نرم‌افزار در اختیار مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی قرار گرفته است.

برای دسترسی آسان به این موضوعات، ارتباط تمامی موضوعات فرعی به اصلی، به صورت درختی در اختیار کاربران گرامی قرار گرفته است.

و. عشقت رسد به فریاد، گر خود بسان حافظ / قرآن ز بر بخوانی با

چهارده روایت (ارتباط اشعار با آیات و روایات)

بهره‌گیری از آیات و روایات در اشعار حافظ، از دیگر مواردی است که در دانشنامه حافظ بدان پرداخته شده است. در قسمت کتابخانه، در دو بخش آیات و روایات، با انتخاب ابیات، آیات و روایاتی که شعر بدان‌ها اشاره دارد، همراه با نشانی و مشخصات کتاب مرجع، نمایش داده می‌شود. البته در نرم‌افزار، به این حد بسنده نشده است؛ بلکه در قسمت قرآن نرم‌افزار، علاوه بر متن قرآن، ترجمه و تفسیر و نیز ارتباط آیات در کتب مرتبط با حافظ آورده شده و پژوهشگر را از مراجعه به منابع دیگر بی‌نیاز می‌کند. افزون بر این، امکان هرگونه پژوهش و جست‌وجو در متن قرآن و دسترسی به قرائت کامل آن نیز فراهم شده است.

در تولید دانشنامه حافظ

تلاش بر این بوده که از

بهترین‌ها استفاده شود. بر این

اساس، خوانش اشعار حافظ

به دو صورت صحیح خوانی

و زیباخوانی عرضه گردیده

است. همان‌طور که اشاره شد،

صحیح‌خوانی و دقیق‌خوانی

اشعار حافظ با رعایت بر

تأکیدها، تکیه‌ها، نکات و...

توسط استاد آهی و زیباخوانی

اشعار توسط ۵۱ تن از

گویندگان برتر و مطرح عرصه

صدا - که هر یک تعدادی از

اشعار را قرائت نموده‌اند -

ارائه گردیده است

در فیلم‌های خاص (کتاب، ناشر، مؤلف و...) و جست‌وجو در صفحه نیز فراهم گردیده است.

ک. ز حافظان جهان کس چو بنده جمع نکرد / لطایف حکمی با کتاب قرآنی (کتابخانه)

کتابخانه نرم‌افزار حافظ دربرگیرنده تعداد ۷۵ عنوان کتاب در ۱۳۸ مجلد در خصوص حافظ و دیوان اوست. این کتابخانه، تمامی قابلیت‌های کتابخانه‌های دیجیتال نور را داراست. قابلیت‌هایی چون: نمایش متن، جست‌وجو، فهرست‌گزینی شامل ۷۲۸۲۲ مورد از عناوین و سرفصل‌های کتب برنامه و امکانات پژوهشی نظیر: حاشیه‌نویسی، رنگی‌کردن و نمایه‌زنی، و نیز دارای زبانه‌های جست‌وجو، قرآن و فرهنگ‌نامه است که به پژوهشگر امکانات لازم جهت پژوهش در خصوص حافظ و اشعار او را ارائه می‌کند.

خاتمه: بس نکته غیر حسن بیاید که تا کسی / مقبول طبع مردم صاحب‌نظر شود (سایر امکانات)

امکانات متنوع دیگری نیز در این برنامه عرضه گردیده است که کاربر را از مراجعه به سایر کتب و نرم‌افزارها بی‌نیاز می‌کند. در اینجا به اختصار بدان‌ها اشاره می‌کنیم؛ مواردی چون: بررسی اوزان و مباحث علم عروض در اشعار حافظ؛ فالنامه دیوان حافظ؛ نگارخانه (عکس، فیلم و صوت)؛ راهنمای فعال برنامه؛ امکان یادداشت‌برداری؛ گرافیک چشم‌نواز؛ شماره‌گذاری ابیات و...؛ ارائه کتب ارزشمندی مانند: شرح اشارات حافظ، فرهنگ واژه‌نمای حافظ، از کوچه زندان، حافظ از پیدا و پنهان زندگی، جمال آفتاب و آفتاب هر نظر (۱۰ جلد)، شرح سودی بر حافظ (۴ جلد)، حافظ‌پژوهی (۱۰ جلد)، چشمه خورشید، عرفان حافظ، حافظ خراباتی (۴ جلد)، حافظ‌شناسی (۱۵ جلد) و ایپهامات دیوان حافظ. ■

شعر، صحیح‌خوانی و زیباخوانی آن را گوش کند و شرح و ترجمه یکایک ابیات را در کتب مختلف ببیند و آیات و روایات مرتبط و یا تضمین‌شده در اشعار حافظ را مرور نماید و حتی به ترتیل آیات گوش جان سپارد. همچنین، آرایه‌های ادبی را استخراج نموده، در نهایت، ظرایف شعری تمامی اشعار را با صدای مرحوم استاد آهی استماع نماید. موارد دیگری چون: جست‌وجو در متن، فرهنگ‌نامه و صوت زمینه، از دیگر امکانات این مجموعه است که در ادامه بدان‌ها خواهیم پرداخت.

ح. بیا و حال اهل درد بشنو / به لفظ اندک و معنی بسیار (فرهنگ‌نامه)

عرضه ۵ عنوان فرهنگ‌نامه در ۹ جلد با بیش از ۲۰,۰۰۰ کلمه، لغت و اصطلاح، شامل: ذکر اعلام، توضیح لغات و اصطلاحات در فرهنگ واژگان با تبیین تعابیر عرفانی، از دیگر امکانات این نرم‌افزار فاخر است.

ط. حدیث عشق ز حافظ شنو نه از واعظ / اگرچه صنعت بسیار در عبارت کرد (صنایع ادبی)

در بخش صنایع ادبی نرم‌افزار دانشنامه حافظ، ۳۱ عنوان آرایه و صنعت ادبی معرفی گردیده که این معرفی، با توضیحات تکمیلی و مثال‌هایی از ابیات شعرا همراه است. ذیل این قسمت، شروح و ابیات مرتبط با هر آرایه از دیوان حافظ نمایش داده می‌شود.

ی. ای دوست به پرسیدن حافظ قدمی نه (کتاب‌شناسی)

در بخش کتاب‌شناسی، اطلاعات شناسنامه ۲۳۵۰ عنوان کتاب آورده شده است. در این قسمت، امکان تفکیک نوع کتاب‌ها (دیوان، شرح، فرهنگ و...)، جست‌وجو